

GOLI OTOK

KRATKI VODIČ KROZ HISTORIJU LOGORA
NA GOLOM OTOKU

Regionalni ured Fondacije Friedrich Ebert u Zagrebu

Fondacija Friedrich Ebert (FES) najstarija je politička fondacija u Njemačkoj s bogatom tradicijom socijalne demokratije koja seže od 1925. godine. Rad naše političke Fondacije usredstven je na osnovne ideje i vrijednosti socijalne demokratije: slobodu, pravednost i solidarnost. To nas povezuje sa socijalnom demokratijom i nezavisnim sindikatima.

Regionalni ured Fondacije Friedrich Ebert u Zagrebu otvoren je 1996. godine i odgovoran je za projekte u Hrvatskoj i Sloveniji. Glavne sastavnice našeg rada su jačanje demokratskih ustanova, rasprava o koncepcima ekonomskih i društvenih reformi, međuetničko pomirenje i dijalog, podrška i unapređenje aktivnosti sindikata, podrška organizacijama za razvoj aktivnog i pluralističkog civilnog društva.

Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću

Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću osnovan je 2004. godine s ciljem poticanja procesa društvenog suočavanja s prošlošću te jačanja javnog dijaloga o traumatičnim historijskim događajima koji su obilježili hrvatsko i evropsko društvo u 20. stoljeću. Posebnu pažnju Documenta pritom posvećuje stradanju pojedinaca i društvenih grupa u ratovima te žrtvama ideološki motiviranog nasilja na prostoru Hrvatske i susjednih zemalja.

U izgradnji demokratskog pluralizma i društva mira Documenta sarađuje sa širokim krugom javnih institucija, nevladinih organizacija i medija u Hrvatskoj i drugim zemljama. Aktivnosti Documente organizirane su u tri osnovna programa: (1) Dokumentiranje, (2) Javni dijalog i javne politike te (3) Unapređenje sudskeih standarda i praksi.

GOLI OTOK

KRATKI VODIČ KROZ HISTORIJU LOGORA NA GOLOM OTOKU

Dr. sc. Martin Previšić

docent na Odsjeku za istoriju Filozofskog fakulteta u Zagrebu

Dr. sc. Boris Stamenić

koordinator programskog područja „Kultura sjećanja“, Documenta – Centar za suočavanje sa prošlošću

Vladi Bralić, dipl. ing. arh

doktorand na Arhitektonском fakultetu u Zagrebu

Sadržaj

Zašto je potrebna publikacija o Golom otoku	2
Zašto njegujemo sjećanje na Goli otok	3
Istorijski kontekst nastanka logora na Golom otoku	5
Goli otok 1949. - 1956. godine	7
Goli otok 1956. - 1988. godine	9
Obilazak Golog otoka u 60 minuta	10
1 - Pristanište	12
2 - Hotel	13
3 - Velika žica	14
4 - Centar logorske samouprave	15
5 - Petrova rupa	16
6 - Spremnik za vodu	17
7 - Radionice	18
8 - Kamena zgrada	19
Ženski logori	21
Goli otok - jugoslavenska javna tajna	25
Goli otok u savremenoj hrvatskoj kulturi sjećanja	27
Literatura	31
Geografska karta Golog otoka	32

Zašto je potrebna publikacija o Golom otoku

Za Fondaciju Friedrich Ebert, instituciju koja se bavi političkim obrazovanjem, historija je uvek mjesto učenja – ko se suočava s historijom, trebalo bi to raditi s dvostrukim spoznajnim interesom: prije svega da bi shvatio šta se i kada, zašto i s kakvim posljedicama dogodilo, ali i da bi iz historije izvukao pouke za sadašnjost i budućnost. Fondacija je, sa svojim odjelom za historiju, dala opsežan doprinos istraživanju historije fašizma u Njemačkoj, historije radničkog pokreta i njegovih glavnih protagonisti te društvenoj historiji.

Na tragu kritičke historijske nauke Fondacija Friedrich Ebert ovom brošurom koju je priredila želi pridonijeti razumijevanju događaja na malom jadranskom otoku – Golom otoku – te omogućiti da se iz opisanih zbivanja, struktura i veza izvuku pouke za sadašnjost i budućnost.

Bit će nam drago ako čitaoci i čitateljice ove brošure, s njom u prtljazi, posjete Goli otok iako s ljepotama prirode osjete i ljudske patnje koje su se tamo dogodile. Suočavanje s historijom Golog otoka pridoniće tome da se ne zaborave patnje zatvorenika koji su tamo bili zatvoreni u periodu od 1949. do 1956. Posjetiocima otoka tako će biti osvješteni da nije prihvatljivo oduzeti slobodu ljudima zato što razmišljaju drugčije u odnosu na vladajuće. Na kraju, nadamo se da će ih ova brošura ohrabriti da se zauzmu za slobodu i solidarnost, a protiv nepravde i represije – bez obzira na to gdje se one zbivaju. Pri tome smo svjesni da Goli otok ne može simbolizirati sva ona mjesta na svijetu gdje su se događale daleko veće strahote. Srdačno zahvaljujem autorima publikacije Martinu Previšiću, Vladiju Braliću i Borisu Stameniću, koji su ovo važno historijsko istraživanje učinili dostupnim širem krugu čitalaca. Zahvaljujem također Vesni Ibršimović na grafičkom dizajnu publikacije te Blanki Smoljan iz Fondacije Friedrich Ebert na predanom radu u pozadini bez kojeg se ova brošura ne bi pojavila.

Türkan Karakurt

Direktorica Ureda Fondacije Friedrich Ebert u Zagrebu

Zašto njegujemo sjećanje na Goli otok

Goli otok je mjesto obilježeno represijom jugoslavenskog komunističkog režima nad hiljadama pojedinaca koji su na otoku bili zatvoreni. Negostoljubivi i nenaseljeni otok između Raba i Senja predstavlja jedno od simbolički najvažnijih mesta u savremenoj historiji Hrvatske, odnosno bivše Jugoslavije. No od nekadašnjeg logora, kasnije zatvora na Golom otoku, ostale su tek derutne i devastirane zgrade po kojima zimi pasu ovce, a ljeti šetaju turisti u potrazi za iskustvom "jadranskog Alcatraza" koje im prodaju turističke agencije i lokalni brodari.

Iako su za Goli otok gotovo svi u Hrvatskoj čuli, rijetki o njemu mogu reći više od nekoliko smislenih rečenica. Jedan od važnijih razloga ovog nesrazmjera je i donedavni manjak širokoobuhvatnih naučnih istraživanja Golog otoka. Objavom knjige "Povijest Golog otoka" dr. Martina Previšića početkom 2019. godine učinjen je veliki iskorak u naučnom istraživanju ove važne teme. No Previšićeva knjiga od šestotinjak stranica svojim opsegom uvelikom nadilazi potrebe za informiranjem prosječnog posjetioca, odnosno šire javnosti.

Ova brošura nastala u saradnji s dr. Martinom Previšićem predstavlja kratki uvod u tematiku političke historije Golog otoka te vodič po dijelu otoka koji posjetiocu najčešće obilaze. Rezultati višegodišnjeg naučnog istraživanja dr. Previšića čitaocima su predstavljeni na razumljiv i jednostavan način primjereno čitaocima koji nemaju predznanja o Golom otoku ili o političkoj historiji Hrvatske.

Pored pružanja osnovnih informacija o logoru, kasnije zatvoru na Golom otoku, cilj ove brošure je potaknuti čitaoce na razmišljanje o ideološki motiviranom nasilju u okvirima različitih režima na području Hrvatske u 20. stoljeću. Ujedno želimo naglasiti važnost očuvanja ljudskih prava i sloboda svakog pojedinca te potaknuti empatiju prema žrtvama političkog i ideološkog nasilja.

Obrazovanje javnosti uz poticanje kritičke refleksije i javnog dijaloga smatramo osnovnim postulatima izgradnje društveno svjesnih građana spremnih da se suprotstave kažnjavanju slobode riječi, mišljenja i djelovanja u okvirima ustavno-pravnog porekla. Ovom brošurom o Golom otoku želimo pridonijeti izgradnji društva utemeljenog na demokratskim i građanskim vrijednostima, društva kojem se Goli otok više nikada neće dogoditi.

Dr. Boris Stamenić

HISTORIJSKI KONTEKST NASTANKA LOGORA NA GOLOM OTOKU

Goli otok

Izvor: Državna geodetska uprava u Hrvatskoj

Komunistička Jugoslavija bila je jedna od najodanijih sljedbenica Sovjetskog Saveza u godinama nakon Drugog svjetskog rata. Jugoslavenski komunisti nastojali su kopirati sovjetske modele u politici, kulturi, ekonomiji, sudstvu, kao i u mnogim drugim poljima. Staljinove slike bile su uobičajen prizor u raznim državnim institucijama, a bezgranično veličanje Sovjetskog Saveza i njegovog vođe ispunjavali su javni prostor. No, pritom su jugoslavenski komunisti bili vođeni uvjerenjem da moraju jačati svoju regionalnu ulogu i širiti komunizam preko granica Jugoslavije. Takva politika dovela ih je u sukob sa Sovjetskim Savezom kojem nisu odgovarale jugoslavenske samostalne akcije u Grčkoj, Bugarskoj i Albaniji.

Dana 28. juna 1948. godine Sovjeti su objavili Rezoluciju Informbiroa s ciljem pritiska na Jugoslaviju i smjene tadašnjeg rukovodstva, međutim, do pada vrha Komunističke partije nije došlo. Kako je do tada sukob bio tajan, objava Rezolucije Informbiroa izazvala je šok među građanima zemlje. Nakon tri godine intenzivne staljinizacije Jugoslavije bilo je teško prihvatići činjenicu da Sovjetski Savez i Staljin nisu više prijatelji. Sovjeti su nakon toga izolovali Jugoslaviju, ekonomski i diplomatski, a bilo je čak i naznaka vojne intervencije. Istovremeno, u zemlji su se počeli pojavljivati ibeovci, pristalice Sovjetskog Saveza, ali i ljudi zぶnjeni novonastalom političkom situacijom.

Pola godine nakon objave Rezolucije Informbiroa, kada je postalo jasno da pomirenja sa Sovjetskim Savezom neće biti i da se može očekivati samo daljnje pogoršanje odnosa, jugoslavenski komunisti krenuli su u obračun sa stvarnom i potencijalnom opozicijom u svojim redovima i započeli organizaciju logorskog i zatvorskog sistema za zatvaranje ibeovaca, od kojih je najveći bio logor na Golom otoku, osnovan u julu 1949. godine.

Brojni otoci širom svijeta u historiji su služili kao mjesta zatvaranja političkih protivnika. Izolovan jadranski otok

smješten daleko od istočnih granica zemlje nametnuo se jugoslavenskoj tajnoj policiji, koja se u to vrijeme zvala Uprava državne bezbednosti (UDBA), kao logično rješenje za izolaciju stvarnih i navodnih Staljinovih pristaša. Naime, na otoku nije bilo pitke vode ni pogodnog tla i klime, pa nije bio naseljen niti je bio prikladan za razvoj poljoprivrede, osim za povremeni ribolov i ovčarstvo. Uprkos položaju u relativno gusto naseljenom dijelu Jadrana, Goli otok površine 4,54 kvadratna kilometra ostao je pust.

Najveći dio otoka nezaštićen je od čestih udara jake bure, dok je samo jedan dio jugozapadne obale Golog otoka djelomično zaštićen. Upravo je na tom dijelu nastao prirodni pristup otoku na kojem je kasnije, prilikom izgradnje logora, niknula luka. Ostatak nepristupačne obale, posebno sjevernu i istočnu stranu otoka, karakteriziraju nizovi klisura visokih oko 200 metara i dugih oko četiri kilometra. Najviši vrh otoka je Glavina (227 metara), dok okolne dubine mora sežu do 30 metara, a najveća je dubina zabilježena pod istočnom obalom, čak 103 metra.

Ove karakteristike činile su otok prirodno izolovanim. Geološka građa u kojoj dominiraju stijene vapnenca ponajviše je utjecala na nepostojanje izvora vode ili stalnih površinskih tokova na otoku, pa je zbog toga i otočna vegetacija ostala siromašna. Kamene obronke tek sporadično prekrivaju suhi travnjaci. Na jugozapadnom dijelu Golog otoka, koji je nešto zaštićeniji od udara vjetra, nakon osnivanja logora započelo se s pošumljavanjem. Pošumljene površine danas predstavljaju jedini „zeleni“ dio otoka.

I sama klima otoka sugerirala je da je Goli otok prihvatljivo mjesto za logor ovog tipa. Prema klasifikacijama otokom dominira umjerena topla i vlažna klima s vrućim ljetom. Zimi su vrlo česti udari bure brzine do 150 km/h kada temperatura pada do minus 8 °C. Kada se u obzir uzmu sve navedene geografske odrednice, Goli otok bio je pogodno mjesto za osnivanje logora, a surovi klimatski uvjeti usjeći će se u sjećanje logoraša kao jedna od glavnih karakteristika logora.

GOLI OTOK 1949. - 1956.

Goli otok bio je najveći logor u sistemu logora i zatvora za zatvaranje ibeovaca. U šest godina njegova postojanja kroz njega je prošlo oko 13 000 osoba te je na razne načine na otoku umrlo 287 osoba. U periodu od 1949. do 1956. postojalo je nekoliko manjih logora na Golom otoku, tri za muškarce i jedan za žene. Jugoslavenska tajna policija (UDBA) rukovodila je logorom prisiljavajući logoraše da maltretiraju druge logoraše. Čitav sistem Golog otoka temeljio se na ideji da logoraš mora prokazivati druge Staljinove pristalice na kopnu te fizički i verbalno napadati one logoraše koji još podržavaju Sovjetski Savez.

Na Golom otoku je postojao čitav proizvodni pogon gdje su logoraši radili u teškim uvjetima; kamenolomi, pilane, izrada namještaja, vađenje pijeska, popravci manjih brodova, proizvodnja pločica itd. Logoraši su veći dio dana radili u nekom od ovih proizvodnih pogona i tako tajnoj policiji pribavljali zaradu. Logor je zatvoren krajem 1956. godine prestankom sukoba sa Sovjetskim Savezom.

Kada je riječ o konkretnim logorima (tzv. radilištima) na Golom otoku, treba naglasiti da je u relativno kratkom periodu od 1949. do 1956., nakon objave Rezolucije Informbiroa 1948., ondašnja vlast za potrebe tzv. političkog preodgoja kažnjenika (ibeovaca) izolovani otok pretvorila u tajni logor. U svega nekoliko godina na otoku su u najvećoj tajnosti podignute i uređene različite građevine u svrhu prihvata kažnjenika, a vrlo brzo bit će osnovan i industrijski pogon koji je imao višestruke funkcije.

Organizirajući pomno odabrana mjesta za izolaciju kažnjenika opasana bodljikavom žicom ili visokim zidom, nastambe za njihov grupni smještaj, pojedinačne celije (samice), upravne zgrade za islijednike i službu osiguranja, bunkere i stražarnice za čuvare te površine za prisilan rad (kamenolomi, površine za pošumljavanje otoka, poljoprivredne površine), oblikovani su prostori prilagođeni posebnom otočnom krajoliku, ali i strogo namijenjeni osnovnoj funkciji

logora. Svi ti prostori i građevine omogućavali su provođenje izolovanog života, uspostavljanje logorske discipline i provođenje piramidalnog sistema upravljanja i nadzora kako bi u najvećem mogućem stepenu osiguravali osnovnu političku funkciju logora: politički preodgoj kažnjenika.

Na Golom otoku postojala su četiri logora. Prvi logor „Stara žica“ u trajanju od 1949. do 1950., drugi logor „Velika žica“ u trajanju od 1950. do 1954. i treći golootočki logor (R-5 ili ženski logor) koji je trajao od 1951. do 1952. godine, svi oni su bili smješteni iznad prirodnih uvala Tatinja, Vela Draga i Vela Senjska, usred ogoljelog kamenog krajolika otoka i to na posebnom mjestu kamenih udolina koje su oblikovale kraške bujice pa su tako stvorile prirodno mjesto za logore.

Za razliku od ostalih golootočkih logora, četvrti logor „Petrova rupa“ koji je postojao od 1950. do 1954. nalazio se u unutrašnjosti otoka. Međutim, taj potpuno izolovan logor namijenjen „nepopravljivim ibeovcima“ bio je skriven od ostalih logora na Golom otoku kako bi se ova grupa posebnih ibeovaca izlovala od drugih kažnjenika. Tako je nastao logor u napuštenoj rudarskoj jami koja je izbušena u periodu između dva svjetska rata kada su se vršili rudarski iskopi prilikom traženja boksitne rude.

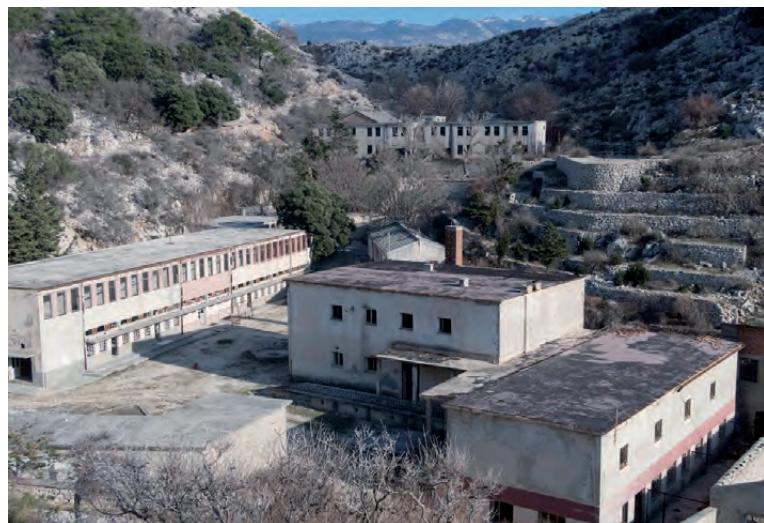
Treba naglasiti da je Goli otok bio najveći logor za internaciju stvarnih i navodnih Staljinovih pristaša na kojem je internirano najviše osoba. Međutim, on nije bio jedini. Osim njega postojala su dva logora na otoku Grguru, jedan za žene i jedan za oficire Jugoslavenske armije. Osim toga, ibeovci su internirani u zatvore u Bileći, Požarevcu, Staroj Gradišći, zatvor na otoku Ugljanu te u logor Ramski rit blizu granice s Rumunijom. No logor na Golom otoku jedini je funkcionirao kao mjesto internacije ibeovaca tokom cijekupnog trajanja sukoba od 1949. do 1956. godine. Pod optužbom za podršku Staljinu tokom navedenog perioda ukupno je u Jugoslaviji zatvoreno 15 737 osoba u različite logore i zatvore.

GOLI OTOK 1956. - 1988.

Treba razlikovati logor na Golom otoku koji je osnovan s ciljem „političkog preodgoja“ ibeovaca i kasniji zatvor Goli otok. Probitni logor bio je pod direktnom upravom savezne Udbe, dok je kasniji zatvor bio u nadležnosti republičkog SUP-a (Sekretarijata unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske). I sama organizacija i smisao kasnijeg zatvora bili su drukčiji, baš kao i struktura zatvorenika.

Nakon završetka sukoba sa Staljinom Goli otok je privremeno zatvoren, ali je jugoslavenska tajna policija zaključila da je proizvodni pogon na otoku previše profitabilan da bi ga zatvorili. Iako je još 1953. godine logor na Golom otoku (do tada nazivan „Radilište Mermer“), dobio novo ime „Kazneno-popravni dom Rab - Goli otok“, tek je nakon 1956. godine tamo profunkcionirao zatvor za delikvente, mlađe punoljetnike, kriminalce i političke zatvorenike. Današnji izgled ostataka Golog otoka dobrim dijelom datira iz vremena zatvora na Golom otoku, iako postoje brojne zgrade koje su preživjele iz vremena logora. Kaznena ustanova na Golom otoku je zatvorena 1988. godine, a potom je gotovo u potpunosti devastirana.

Zatvorske zgrade na prostoru nekadašnjeg logora „Velika žica“
Autor fotografije: Darko Bavljak

OBILAZAK GOLOK OTOKA U 60 MINUTA

- 1** Pristanište
- 2** Hotel
- 3** Velika žica
- 4** Centar logorske samouprave
- 5** Petrova rupa
- 6** Spremnik za vodu
- 7** Radionice
- 8** Kamena zgrada

1

PRISTANIŠTE

Brodovi s logorašima, ali i raznim materijalima, najčešće su isplavljavali iz luke Bakar i stizali u „Pristanište“ na Golum otoku koje je formirano prilikom izgradnje logora 1949. godine. Ubrzo su izgrađene razne privredne zgrade te pripadajuća infrastruktura male luke, a na otoku je izgrađeno i malo remontno brodogradilište.

„Pristanište“ je ostalo u lošem sjećanju logoraša jer je blizu njega počinjao špalir, dvored logoraša, koji je ponekad brojio i više od hiljadu ljudi kroz koji su novoprdošli logoraši prolazili i bivali tučeni. Zabilježeni se brojni smrtni slučajevi logoraša koji nisu izdržali špalir.

Pristanište na Golum otoku

Autor fotografije nepoznat, izvor: Arhiv Udruženja Goli otok "Ante Žemljari"

2

HOTEL

Zgrada tzv. "Hotela"

Autor fotografije nepoznat, izvor: Arhiv Udruženja Goli otok "Ante Žemljari"

Tzv. „Hotel“ je zgrada izgrađena tokom 1950. godine. Zgrada je služila kao smještajni objekt za islijednike pripadnike Udbe (1. sprat) te prostor za isljeđivanje logoraša i ručak (prizemlje). Današnja šuma oko zgrade „Hotela“ rezultat je pošumljivanja od 1950. godine. Naime, uspostavljanje logora promijenilo je Goli otok i njegov okoliš, nije samo utjecalo na logoraše na njemu. Prostor ispred zgrade izvorno je bio kameni krš, kako se vidi na fotografiji. Uprava logora htjela je pošumiti Goli otok ili bar njegove dijelove gdje je to bilo moguće. Zemlja je dovožena s obližnjih otoka te korištena za sadnju drveća, uglavnom borova. Tajna policija i tu je spajala politički preodgoj i prisilni rad. Logoraši su morali satima stajati na mjestu kako bi svojim tijelima štitili sadnice od jakog sunca.

3**VELIKA ŽICA**

Porastom broja uhapšenih ibeovaca povećao se i broj logoraša na Golum otoku. Time su smještajni kapaciteti u prvom logoru „Staroj žici“ postali nedovoljni pa je uprava logora odlučila sagraditi drugi veći logor, poznat pod nazivom „Velika žica“, odnosno „Žica“. Logor je izgrađen 1950. godine i imao je više od 20 zidanih paviljona od kojih je svaki mogao primiti oko 250 kažnjenika. „Velika žica“ je bila okružena bodljikavom žicom sa stražarnicama, a postojalo je i malo pristanište. Tu su također izgrađene zgrade za kulturnu sekciju, kuhinja, skladišta, sanitet itd. Nakon zatvaranja logora upravo je „Žica“ rekonstruisana te je na ovom mjestu formiran zatvor KPD Goli otok. Originalne građevine, vidljive na fotografiji, uništene su. Današnji izgled lokaliteta u velikoj mjeri oslikava izgled zatvora iz kasnijih decenija.

Logor „Velika žica“
Autor fotografije nepoznat, izvor: Arhiv Udruženja Goli otok „Ante Zemljari“

4**CENTAR LOGORSKE SAMOUPRAVE**

Zgrada centra logorske samouprave
Autor fotografije: Darko Bavoljak

Logor na Golum otoku imao je specifičnu upravnu strukturu. Sama Udba, jugoslavenska tajna policija, gotovo nikada nije bila prisutna unutar samog logora. Ona je organizirala sistem logorske samouprave gdje su privilegirani logoraši upravljali ostalim kažnjenicima. Organiziran je i čitav sistem privilegiranja i interne logoraške hijerarhije koji je bio poluga „političkog preodgoja“. Zgrada „Centra“, vrha logoraške samouprave, jedna je od rijetkih autentičnih zgrada u „Žici“. Tu su šefovi logorske samouprave koordinirali zadatke dobivene od Udbe, provodili su u djelo radne planove ili primali logoraše i saradnike. Ovo mjesto bilo je posebno omrzнуто među logorskom populacijom. Naime, zatvorenici su dobro znali da su podobni logoraši smješteni u „Centru“ produžena ruka Udbe. Rukovodstvo „Centra“ imalo je brojne privilegije o kojima su obični logoraši mogli samo sanjati: krevete, neograničenu hranu i piće, pa čak i alkohol. Nisu morali raditi, ali su naređivali. Inače, slični organizacijski modeli, gdje logoraši upravljaju logorašima u ime uprave, mogli su se naći i u nacističkim logorima, kao i u sovjetskim gulazima.

5**PETROVA RUPA**

Ostaci logora "Petrova rupa"
Autor fotografije: Darko Bavorjak

Logor "Petrova rupa", alternativnih naziva „R-101“ i „Manastir“, sastojao se od jedne velike barake gdje je bilo internirano oko 130 osoba te manje zidane zgrade za logorsku kuhinju. Logor je izgrađen u jami dubine desetak metara, kakvih je u svrhu potrage za boksinom rudom u periodu između dva svjetska rata na Golom otoku iskopano nekoliko. Zatvorenici su mahom bili tvrdokorni ibeovci, stari komunisti, lideri Komunističke partije Jugoslavije prije dolaska Tita na vlast, osobe s dugim stažom u Sovjetskom Savezu, proslavljeni partizanski komandanti itd. Svi oni zbog svog dugog partijskog staža bili su neskloni Titu i mahom su podržali Staljinovu stranu. Kako bi ih se izolovalo od ostalih logoraša, smješteni su na ovo usamljeno mjesto gdje su bili podvrgnuti jakoj torturi. Logor je nakon rasformiranja zatrpan. Fotografija prikazuje lokaciju na kojoj se najvjerojatnije nalazio logor „Petrova rupa“.

6**SPREMNIK ZA VODU**

Logoraši pamte žeđ kao jedan od najtežih problema na Golom otoku. Stoga je jedna od najboljih pozicija koju je logoraš mogao dobiti u logoru bila uloga „vodara“. Vodari su bile osobe koje su imale zadatku dijeliti vodu tokom obroka ili rada. Vodar je imao moć odlučivanja da logorašima daje manje ili veće količine vode. Mogao je i sam popiti vode, kada je htio i koliko je htio, ali je uvijek bio u opasnosti od drugih logoraša. Svi su htjeli njegovu poziciju i bili su spremni učiniti bilo šta da to postignu. Jednostavno vode nikad nije bilo dovoljno.

Osim što se logoraše ponekad i kažnjavalo manjim porcijama vode, vodu je logistički bilo teško dopremiti na Goli otok. U tu svrhu postojao je brod vodonosac "Izvor" koji je snabdijevao logor vodom. Jedan od načina da se smisljeno doskoči problemu nedostatka vode na otoku bila je izgradnja velikog naplava gdje je prikupljana kišnica.

Spremnik za vodu
Autor fotografije: Darko Bavorjak

Goli otok nije bio samo mjesto za mučenje i internaciju ljudi, već i vrlo razrađen industrijski kompleks. Od samog početka postojanja logora tajna policija koristila je logoraše za razne poslove od izgradnje logora, pošumljavanja otoka pa do eksploatacije golootočkog kamena. S vremenom razvijale su se i druge proizvodne grane poput obrade kamena, željeza, drveta, popravka brodova, vađenja pijeska itd.

Tajna policija, Udba, od ovih djelatnosti i trgovine raznim golootočkim proizvodima i sirovinama zarađivala je velik novac. Na mjestu prvog logora "Stara žica" nastale su brojne radionice koje su nakon 1956. godine prebačene na lokaciju u blizini pristaništa. Zanimljivost je da je na Golom otoku dugo vremena postojala tvornica teraco pločica te da su njenim proizvodima popločene brojne javne ustanove širom zemlje.

Radionice na Golom otoku
Autor fotografije: Darko Bavljak

Kamena zgrada
Autor fotografije: Darko Bavljak

Kamena zgrada je prva zidana građevina na Golom otoku. Izgrađena je 1949. godine radom logoraša za potrebe smještaja uprave logora i islijednika. Nakon završetka izgradnje novog i većeg objekta za smještaj uprave i islijednika 1950. godine (vidi tačku 2), kamena zgrada bila je korištena za smještaj čuvara. U kasnijim periodima kamena zgrada često je mijenjala funkciju.

VERA WINTER (1923.-2015.)

Izvor: Privatni album porodice Winter

Vera Winter, rođena Barišić, bila je mlada službenica u jednoj od saveznih institucija u Beogradu kada je objavljena Rezolucija Informbiroa u ljeto 1948. godine. Jedan od njenih poznanika bio je prepoznat kao simpatizer Staljina, što je bio dovoljan razlog da i ona postane sumnjiva. Nakon što je dvojici agenata Udbe naivno ispričala da sluša Radio Moskvu, vrlo brzo je uhapšena. Nakon teške istrage deportirana je u ženski logor na Golom otoku.

„One su imale sreće. Ja sam bila u brigadi koja je nosila kamen, i to od obale pa gore na brdo. Ono što je bilo teško osim samog nošenja kamena bilo je to da nismo imali nikakvu obuću, već nekakve gumene opanke. To su zapravo bile stare auto gume koje smo nečim zavezali. Užas. I nakon kratkog vremena počela je teći krv sa nogu pa sam morala razderati bluzu i napraviti opanke (...) Najteže mi je padao težak fizički rad bez odmora. To neprekidno nošenje kamenja ili cementnih vreća od jutra do mraka. Meni su se još donedavno vidjeli ožiljci, a neki se još i danas vide, iako je prošlo 60 godina. To je prvo. A drugo je bilo psihička iscrpljenost, tolika da sam se u sebi lomila. Nisam više mogla, rekla sam si, napraviti ču šta god od mene traže samo da umrem tog trenutka. Jel' možete to zamisliti?“

Izvadak iz intervjuja s Martinom Previšićem 2009. godine u Zagrebu

20

ŽENSKI LOGORI

Za vrijeme sukoba sa Staljinom uhapšene su i u logore interuirane 862 žene. Optužbe su bile gotovo jednake kao i za muškarce. Žene su od trenutka hapšenja bile fizički odvojene od muškaraca. Tokom istrage bile su u posebnim zatvorima, odnosno u posebnim dijelovima zatvora. Suđeno im je u odvojenim procesima, nakon čega su transportovane u logore i zatvore u kojima su bile odvojene od muškaraca. Prvi logor u kojem su bile smještene u trajanju od augusta 1949. do januara 1950. godine bio je Ramski rit, koji se nalazio na granici Jugoslavije sa Rumunijom. Logor se nalazio na močvarnom području blizu tada neprijateljske zemlje pa su zatorenice ubrzo prebačene u zatvor Zabela u Požarevcu.

Nakon toga žene su prebačene u logor na otoku Sveti Grgur gdje su provele oko godinu dana, od aprila 1950. do aprila 1951. godine, da bi potom bile prebačene na Goli otok u logor imena "Radilište 5" (R-V). Tu su provele također godinu dana. Tokom ovog vremena, iako su bile na otoku zajedno s muškarcima, nisu bile u doticaju s njima. Prema svjedočenjima bivših logoroša i logorašica, samo ponekad su jedni druge vidjeli izdaleka. Ženski logor na Golu otoku bio je na posebno nepristupačnom mjestu koje je imalo posebno loše vremenske uvjete jer je bio izložen stalnim naletima vjetra. Slično upravnoj strukturi muških logora, islednice su bile žene, a životni i radni uvjeti bili su teški. Nakon Golog otoka logorašice su prebačene ponovno na susjedni otok Sveti Grgur, gdje su dočekale raspушtanje logorskog sistema i izlazak na slobodu.

Ostaci ženskog logora na Golu otoku
Autor fotografije: Darko Bavorjak

21

Nekadašnje radionice na Golu otoku snimljene iz vazduha
Autor fotografije: Bruno Loje

ALFRED PAL [1920. - 2010.]

Autor fotografije: Darko Bavorjak

Alfred Pal bio je grafičar i umjetnik. Veliki dio njegove porodice stradao je u holokaustu, a on sam bio je zatvorenik talijanskih i ustaških logora. Godine 1943. priključio se partizanima. Nakon izbjeganja sukoba sa Staljinom proveo je gotovo četiri godine na Golom otoku. Bio je uhapšen kao pristalica Rezolucije Informbiroa 1949. godine. Pušten je 1953. godine. Pal će se kasnije prisjetiti što mu je bilo najteže u logoru:

"Meni je lično na Golom najteže bilo ostati čovjek. Vjerujem da je svakome tako bilo, jer ono što se tražilo od pojedinca bilo je obratno od onoga što se očekuje od normalnog čovjeka. Ja to nisam htio raditi i u tome sam išao da kraja. Nisam htio cinkati svoje drugove, nisam htio tući druge kažnjene, nisam htio trčati isljedniku na raport. Platio sam cijenu. Bio sam tri puta pod bojkotom, više puta tučen, a na koncu bio sam sinonim za "bandu". To je bila cijena, ali nisam htio niti pedlja odstupiti od toga da ostanem čovjek na Golom."

Izvadak iz intervjuja s Martinom Previšićem 2009. godine u Zagrebu

GOLI OTOK – JUGOSLAVENSKA JAVNA TAJNA

Jugoslavenska tajna policija zabranjivala je logorašima koji su izlazili na slobodu govoriti o Golom otoku i svojim iskustvima u logoru. Logoraši su prije izlaska na slobodu morali potpisivati tzv. "Obavezu" u kojoj su se obavezali na šutnju o događajima u logoru pod prijetnjom ponovnog zatvaranja. Povratnici na slobodu uglavnom su razgovarali o Golom otoku samo s ljudima od najvećeg povjerenja. Tako je Goli otok dugo bio jugoslavenska javna tajna. Tema obračuna sa Staljinovim pristašama prvo se počela probijati kroz književnost još krajem 1960-ih godina, romanom Dragoslava Mihailovića „Kada su cvetale tikve“. Nakon Titove smrti 1980. godine objavljeni su deseci romana (Isaković, Hofman, Selenić, Mihailović) temeljenih na svjedočanstvima bivših logoraša koji su u godinama postepeno liberalizacije društva otvorili ovu temu. U isto vrijeme javljali su se jako šturi i zakašnjeli odjeci sužbene historiografije te apologije ljudi iz aparata državne sigurnosti iz vremena sukoba Tito - Staljin koji su opravdavali postojanje logora za internaciju tvrdeći da bi "bez Golog otoka cijela Jugoslavija postala Goli otok". Početkom osamdesetih godina 20. stoljeća represija i nasilje u periodu sukoba sa Staljinom postali su i tema igranih filmova, među kojima se po popularnosti izdvajaju "Balkanski špijun" te "Otac na službenom putu". Pojavljivanje filmova, svjedočanstava i takozvane "književnosti Golog otoka" snažno je djelovalo na jugoslavensko društvo koje se već suočavalo s krizom. Uprkos historijskom kontekstu nastanka logora, spoznaje o mučenjima na Golom otoku i surovom represivnom aparatu dodatno su razočarale brojne ljudе i doprinijele rastućoj krizi povjerenja u jugoslavenski komunistički poredak. No uslijed raspada Jugoslavije logor je ostao neistražena tema, novim državama sljednicama nepreviše interesantna ostavština bivše zajednice

VLADIMIR BOBINAC (1923. - 2014.)

Autor fotografije: Zoran Petrić

Vladimir Bobinac uhapšen je kao student historije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Na Golom otoku proveo je dvije godine. Nakon demokratskih promjena devedesetih godina kada je dopušten pristup Golom otoku, Bobinac je počeo voditi privatne ture po Golom otoku. Do svoje smrti proveo je hiljade ljudi usput im prenoseći svoja iskustva iz logora. Svoje iskustvo s Golog otoka Vladimir Bobinac jednom prilikom opisao je sljedećim riječima:

„Goli otok je masa. Goli nije Alfred Pal, Pavle Ravlić ili ja. Goli nije pojedinac jer on je masa. Goli je premlaćivanje druga od strane njihovih ratnih drugova, prijavljivanje jedan drugoga. A to se teško može opisati. Goli je kao Ezenštejnove film o pobuni mornara u Odessi gdje nema glavnog glumca s lijepim zubima, već masa igra glavnu ulogu. Na Golom nema heroja jer se heroj ne može biti dvije ili više godina. Heroj umire ili ne umire u sekundi dok se na Golom umire godinama. Može se patiti samo do određene mjere, nakon čega posrćeš i postaješ dio razbješnjene rulje koja se tuče i prijeti međusobno. Jedinim uvjet da prezivite je da postanete dio te rulje. Teško je opisati kako je golootočki sistem promijenio čovjeka da radi sve što je morao raditi. To je moj pogled na sve to.“

Izvadak iz intervjuja s Martinom Previšićem 2010. godine u Krku

GOLI OTOK U SAVREMENOJ HRVATSKOJ KULTURI SJEĆANJA

Goli otok predstavlja jedno od historijski i simbolički najvažnijih mesta u savremenoj historiji Hrvatske. Negostoljubivi otok podno Velebita obilježen je kao centralno mjesto represije jugoslavenskog komunističkog režima nad neistomišljenicima. No uprkos njegovoј historijskoј i simboličkoј važnosti, na postojanje nekadašnjeg logora, kasnije zatvora, danas upućuju tek devastirani ruševni objekti koji propadaju u otočkom kamenjaru. Pažljiviji posjetitelji na otoku će uočiti i nekoliko informativnih ploča, odnosno spomen-ploča posvećenih žrtvama te turističko-ugostiteljske sadržaje vrlo upitne primjerenosti. O mujejsko-obrazovnoj ustanovi koja bi na temelju profesionalnih naučno-istraživačkih, mujejsko-didaktičkih i pedagoških standarda tematizirala "Goli otok", može se u ovom trenutku samo sanjati.

Devastacija prostora nekadašnjeg logora, kasnije zatvora, zorno ilustrira odnos hrvatske države i hrvatskog društva prema Golom otoku i njegovim žrtvama. Goli otok i njegove žrtve danas su samo jedna u nizu sporednih tema u kulturi sjećanja, ostavljenih na brigu malobrojnim entuzijastima koje ponajčešće porodična historija veže uz bolnu temu. S obzirom na važnost tematiziranja diktatura u izgradnji demokratske političke kulture, kao i na istaknutu ulogu komunističke represije u kulturi sjećanja većine savremenih postkomunističkih društava u Evropi, postavlja se pitanje zašto je tome tako.

Razlozi skromne vidljivosti Golog otoka u hrvatskoj kulturi sjećanja su višebojni. Govoreći o marginalnoj zastupljenosti teme Golog otoka u hrvatskoj kulturi sjećanja i rijetkim iskazivanjem empatije prema žrtvama, treba za početak reći da ambivalentan odnos prema žrtvama logora za preodgoj datira još iz perioda socijalističke Jugoslavije. Kombinacija neznanja o okolnostima hapšenja, deportacija i uvjeta boravka zatvorenika na Golom otoku s jedne strane, te straha od sovjetske invazije i njenih posljedica s druge strane, rezultirala je sumnjičavim pitanjima koja i danas suoblikuju javno mišljenje o ovoj temi. Neka od tih pitanja su: jesu li na Golom

otoku bili politički zatvorenici ili pak obični kriminalci? Ako su bili politički zatvorenici, jesu li oni zaista bili vatreni Staljinovi pobornici? Ako su bili staljinisti, šta se drugo uopće moglo i učiniti osim internirati ih na izolovanom mjestu? Ako nisu bili staljinisti, kako su se uopće našli u situaciji da budu uhapšeni i internirani?

Činjenica jest da su neki od logoraša na Golom otoku bili vatreni pristaše Staljina što komplicira situaciju s priznavanjem statusa žrtve i onim zatvorenicima koji su na Golom otoku završili samo zato što ih je neko zlonamjerno prokazao kao navodne pristaše Rezolucije Informbiroa. Političke elite komunističke Jugoslavije nastojale su prikriti, odnosno opravdati političku represiju nad oponentima što djelomično objašnjava ambivalentan odnos prema Golom otoku u socijalističkoj Jugoslaviji. Šutnja, proizvoljna konstrukcija opravdanja i blaćenje političkih protivnika legitimacijske su strategije u svakoj diktaturi.

Građevina na Golom otoku 2018.
Autor fotografije: Boris Stamenić

Nakon zatvaranja zatvora i odlaska posljednjih zatvorenika krajem osamdesetih godina 20. stoljeća, planiralo se graditi turističko naselje na otoku, no planove za razvoj turizma na otoku prekinuo je početak rata u Hrvatskoj 1991. godine. Iako izvan područja zahvaćenog ratnim sukobima, objekti nekadašnjeg zatvora na Golom otoku su temeljito opljačkani, devastirani i prepusteni zaboravu. Stočari iz okolnih naselja Goli otok koriste za ispašu ovaca koje neometano lutaju po otoku.

No odgovor na pitanje zašto žrtve političke represije na Golom otoku ni danas u demokratskom, postkomunističkom poretku ne nailaze na jednoznačno uvažavanje i široko društveno priznanje, zahtijeva detaljniji uvid u savremenu hrvatsku kulturu sjećanja i vrijednosno-ideološke okvire savremenog hrvatskog društva.

Prvi razlog marginalizacije Golog otoka u hrvatskoj kulturi sjećanja je etnička struktura zarobljenika. Nakon 1990. godine u postkomunističkim društvima prevladala je etnocentrična politika historije. Relativno nizak postotak Hrvata među logorašima ne kvalificira ga kao mjesto nacionalnog stradanja.

Drugi razlog je ideološka orijentacija žrtava. Bez obzira jesu li bili ili nisu bili pristaše Rezolucije Informbiroa, mnogi zarobljenici bili su uvjereni komunisti, Jugoslaveni i veterani Narodnooslobodilačke borbe. Ta činjenica se također negativno reflektira na njihovu percepciju u dijelu hrvatskoga društva. Zbog ideološke orijentacije velikog broja zatvorenika, Goli otok se ne uklapa u nove historijske narative. Iako je javno prepoznat i priznat kao simbol represije u komunističkoj Jugoslaviji, Goli otok ne predstavlja centralni element antikomunističkog diskursa u Hrvatskoj što posljedično smanjuje i njegovu generalnu vidljivost.

Treći razlog marginalizacije Golog otoka u hrvatskoj kulturi sjećanja je Domovinski rat, odnosno činjenica da je rat za nezavisnost Hrvatske već tokom njegovog trajanja u prvoj polovici devedesetih godina 20. stoljeća afirmiran kao centralni vrijednosni i identitetski simbol hrvatskog društva. Rat u kontekstu raspada socijalističkog porekla i višenacionalne federacije predstavlja kolektivno iskustvo koje Hrvatsku razlikuje od većine postkomunističkih društava u Evropi te djelomično objašnjava i razlike u odnosu prema memorijalizaciji savremene prošlosti.

S druge strane, treba naglasiti da se višestruko iskustvo ratova i ideološki motiviranog nasilja na području Hrvatske u 20. stoljeću danas očituje u sporom, ali primjetnom trendu pluralizacije hrvatske kulture sjećanja te makar implicitnoj koegzistenciji nekoć nepomirljivih suprotnosti. Iako je riječ o načelno pozitivnom procesu, pluralizacija kulture sjećanja rezultira i stvaranjem percepcije konkurenčije među žrtvama te osjećaja u dijelu javnosti da "oni drugi mare samo za svoje, a naše žrtve ne vide i ne priznaju", što posljedično vodi u nove podjele i sukobe.

U kojoj mjeri političko nasilje i njegove žrtve zaokupljaju dio javnosti vidljivo je iz ogorčenih komentara na portalima i društvenim mrežama. Anonimnost učesnika rasprava na internetu zasigurno pridonosi radikalnosti izrečenih stavova koji nerijetko prelaze u uvrede i prijetnje. Istovremeno, sve više ljudi se povlači iz diskusija u javnom prostoru preplašeni govorom mržnje ili pak uz konstataciju da ih niti historija niti politika ne zanimaju. U takvim okolnostima, žrtve političkog nasilja često padaju u drugi plan i postaju potpuno nebitne.

Pozitivno je da se predstavnike vlasti ili barem njihove delegacije s vijencima može vidjeti na komemoracijama povodom godišnjica na Golu otoku. Predstavnici političkih institucija Republike Hrvatske pohode Goli otok ponajčešće 23. augusta povodom Evropskog dana sjećanja na žrtve svih totalitarnih i autoritarnih režima. No između slanja delegacija s vijencem i izgradnje mujejsko-edukacijske infrastrukture s kvalificiranim osobljem i programima dug je put koji zahtijeva značajna ulaganja te spremnost različitih političkih i društvenih aktera da podrže taj proces.

Pristanište na Golu otoku 2018.
Autor: Boris Stamenić

Uprkos nepostojanju memorijalne ustanove i pratećih sadržaja, interes domaćih i stranih posjetitelja za razgledavanjem Golog otoka potaknuo je razvoj turističke infrastrukture u aranžmanu poduzetnika iz okolnih naselja na Krku, Rabu, te u Senju i Jurjevu. Nekadašnji logor, odnosno zatvor na Golu otoku koristi se pritom za reklamiranje izleta i izradu suvenira koji bagateliziraju patnju golootočkih zatvorenika. Posjetitelji se otokom mogu provozati kamenim stazama u prikolici koju vuče traktor s natpisom "Goli Express" [sic]. Posjetiteljima na raspolaganju također stoji i ugostiteljski objekt "Pržun", što u lokalnom dijalektu znači "Zatvor". Otok povremeno posjećuju i tzv. "party brodovi" s kojih svira glasna muzika.

Literatura

- Banac, Ivo. *Sa Staljinom protiv Tita*, Zagreb 1990.
- Bilić, Đuro. *Goli otok i Dabrawine*, Zagreb 1998.
- Bobinac, Vladimir. *Informbiroovac: uspomene iz Titova Alcatraza*, Zagreb 2017.
- Ćuruvija, Slavko. *Ibeovac: ja, Vlado Đapčević*, Beograd 1990.
- Ercegović Miloš, Josip. *Šest godina u paklu Golog otoka*, Rijeka 2002.
- Hrast, Radovan. *Viharnik na razpotjih časa*, Ljubljana 2007.
- Isaković, Antonije. *Tren 2*, Beograd 1982.
- Jovanović, Dragoljub. *Muzej živih ljudi - torn I*, Beograd 1990.
- Lebl, Ženi. *Ijubičice bela – Vic dug dve i po godine*, Gornji Milanovac 1990.
- Mihailović Dragoslav. *Kad su cvetale tikve*, Beograd 1987.
- Mihailović, Dragoslav. *Goli otok 1*, Beograd 1990.
- Marković, Dragan. *Istina o Golu otoku*, Beograd 1987.
- Nikčević, Tamara. *Goli otoci Jova Kapičića*, Beograd 2010.
- Previšić, Martin. *Povijest Golog otoka*, Zagreb 2019.
- Simić, Mihajilo. *Na Golu otoku*, Beograd 1990.
- Zemljari, Ante. *Pakao nade*, Zagreb 1997.

Impresum

Fondacija Friedrich Ebert
Regionalna kancelarija za Hrvatsku i Sloveniju,
Praška 8, 10000 Zagreb, Hrvatska

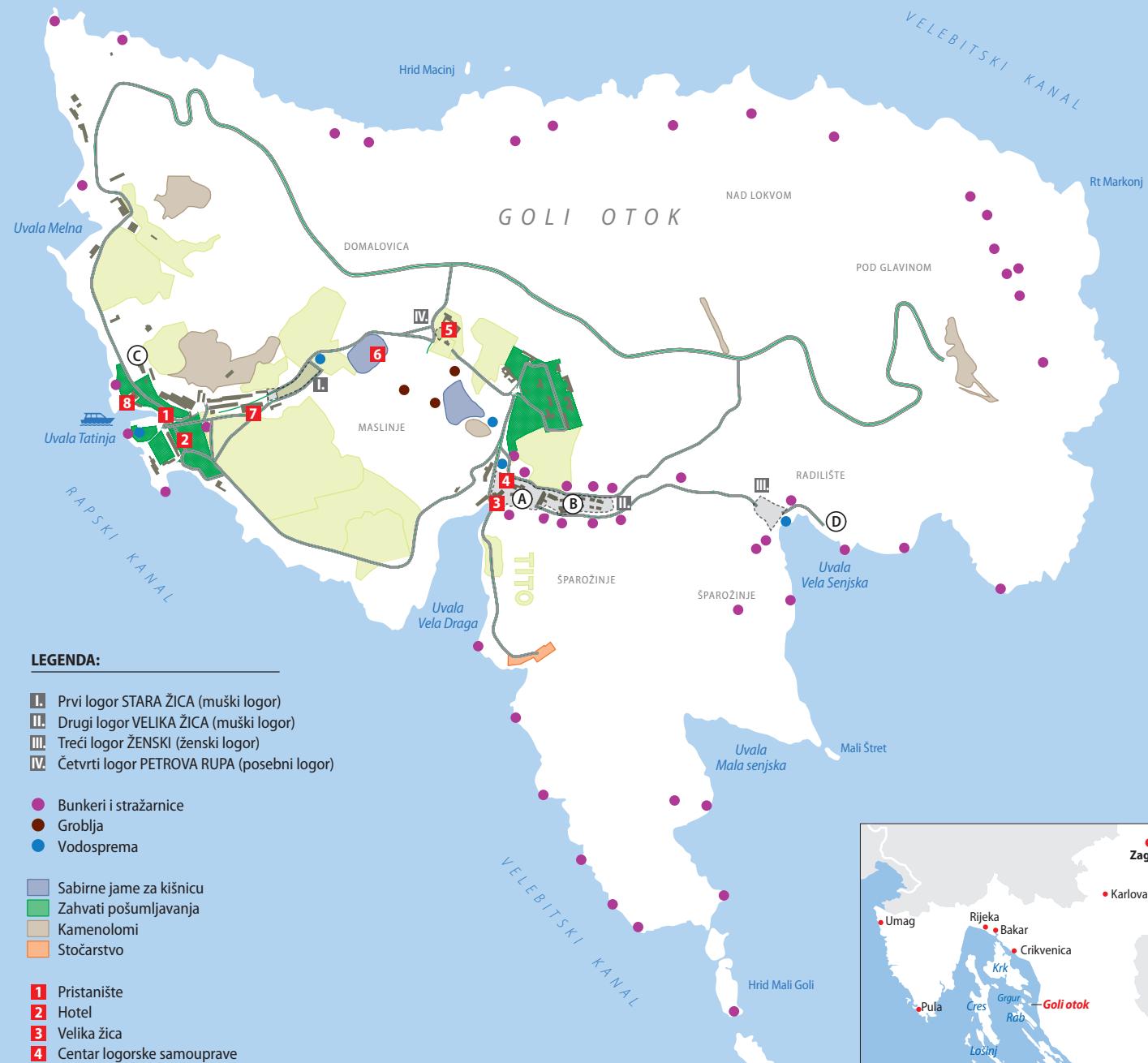
Za izdavača: Turkan Karakurt, E-mail: tuerkan.karakurt@fes.hr
www.fes.hr

Fotografije: Arhiv Udruženja Goli otok "Ante Zemljari", privatni arhiv dr. Martina Previšića, privatni album porodice Winter, Darko Bavljak, dr. Boris Stamenić, Bruno Loje, Državna geodetska uprava
Fotografija na naslovniči: Stražarnica na Golu otoku. Autor: Darko Bavljak
Godina: 2020.

Komercijalna upotreba svih medija koje izdaje Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) nije dopuštena bez prethodne saglasnosti FES-a.
Stavovi objavljeni u ovoj publikaciji izraz su mišljenja autora i ne moraju se podudarati sa stavovima FES-a ili organizacije u kojoj autori rade.

GOLI OTOK 1949.-1956.

0 50 100 500m

LEGENDA:

- I. Prvi logor STARA ŽICA (muški logor)
- II. Drugi logor VELIKA ŽICA (muški logor)
- III. Treći logor ŽENSKI (ženski logor)
- IV. Četvrti logor PETROVA RUPA (posebni logor)

- Bunkerji i stražarnice
- Groblja
- Vodosprema

- Sabirne jame za kišnicu
- Zahvati pošumljavanja
- Kamenolomi
- Stočarstvo

- 1 Pristanište
- 2 Hotel
- 3 Velika žica
- 4 Centar logorske samouprave
- 5 Petrova rupa
- 6 Spremnik za vodu
- 7 Radionice
- 8 Kamena zgrada

- (A) Paviljon CENTAR
- (B) Kažnjenički paviljoni
- (C) KUGLANA - zgrada za slobodno vrijeme
- (D) Upravna zgrada ŽENSKOG LOGORA

Autori:

Martin Previšić docent je na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Nositelj je kolegija usmjerenih na savremenu historiju Hrvatske i Jugoslavije nakon 1945. godine. Doktorski rad pod naslovom "Povijest informbirovskega logora na Golom otoku 1949.-1956." odbranio je 2014. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Boris Stamenić koordinator je programskog područja "Kultura sjećanja" u udruženju "Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću" te predavač i trener u području civilne edukacije mlađih i odraslih. Doktorski rad pod naslovom "Politički život jedne igre. Sinjska alka kao medij političke legitimacije u 20. stoljeću" odbranio je 2015. godine na Humboldtovom univerzitetu u Berlinu.

Vladi Bralić osnivač je i direktor projektnog ureda "Arhitektonsko-građevinski atelje" u Rijeci. Diplomirao je na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. U sklopu doktorskog studija na istom fakultetu priprema disertaciju o arhitekturi logora za političke zatvorenike na Golom otoku.